

Michael J. Sandel

— DE —
TIRANNIE
VAN
VERDIENSTE

OVER
DE TOEKOMST
VAN DE
DEMOCRATIE

ten have

De tirannie van verdienste

Michael J. Sandel

DE TIRANNIE
VAN
VERDIENSTE

*Over de toekomst van
de democratie*

Vertaald door Rogier van Kappel en
Huub Stegeman

th) ten have

Inhoud

Proloog	9
Inleiding	15
1 Winnaars en verliezers	27
2 'Groot want goed': een korte geschiedenis van de 'eigen verdienste'	48
3 De retoriek van het opklimmen	85
4 Credentialisme: het laatste aanvaardbare vooordeel	115
5 Succesethiek	159
6 De sorteermachine	212
7 Waardering voor werk	266
Conclusie	301
Noten	307
Dankwoord	363
Over de auteur	367

Proloog

Anders dan veel andere landen waren de Verenigde Staten volkomen onvoorbereid toen het coronavirus in 2020 toesloeg. Hoewel volksgezondheidsdeskundigen een jaar eerder al waarschuwingen hadden laten horen over het risico van de wereldwijde verspreiding van een nieuw virus, ontbrak het de Verenigde Staten zelfs in januari, toen China al te kampen had met een uitbraak, nog aan voldoende capaciteit om de grootschalige tests uit te voeren waarmee de epidemie ingedamd had kunnen worden. Terwijl de besmetting zich verspreidde, merkte het rijkste land ter wereld dat het niet in staat was om zijn zorgverleners zelfs maar te voorzien van de mondkapjes en andere beschermingsmiddelen die ze nodig hadden om de stroom geïnfecteerde patiënten te kunnen behandelen. Niet alleen de ziekenhuizen, maar ook de regeringen van afzonderlijke Amerikaanse staten probeerden tevergeefs voldoende levensreddende beademingsapparatuur aan te schaffen.

Dit gebrek aan voorbereiding had vele oorzaken. President Donald Trump had de waarschuwingen van zijn adviseurs in de wind geslagen, en enkele cruciale weken lang het belang van de crisis ontkend. ‘We hebben het heel erg onder controle (...) We hebben een ongelooflijke prestatie geleverd (...) Het

gaat verdwijnen.’ De Amerikaanse Centers for Disease Control and Prevention (CDC) distribueerden aanvankelijk gebrekkige testkits, en het kostte ze veel tijd om daar een oplossing voor te vinden. En na tientallen jaren van outsourcing bleken de Verenigde Staten voor chirurgische maskertjes en andere medische uitrusting volledig afhankelijk van producenten in China en andere buitenlanden.¹

Erger nog dan dit gebrek aan logistieke voorbereiding was dat het land ook in morele zin niet op de pandemie was voorbereid. De crisis was voorafgegaan door een jarenlange periode van diepe economische, culturele en politieke verdeeldheid. Decennia van financiële ongelijkheid en cultureel ressentiment hadden in 2016 tot een boze populistische reactie geleid die uitmondde in de verkiezing van Trump tot president, die kort nadat hij tijdens een impeachmentprocedure uiteindelijk niet uit zijn ambt was verwijderd, plotseling de leiding kreeg over de zwaarste crisis die het land had doorgemaakt sinds de terreuraanslagen van 11 september 2001. Terwijl de crisis gestaag verergerde, hield de grote onderlinge verdeeldheid aan. Slechts weinig Republikeinen (niet meer dan 29 procent) vertrouwden erop dat de nieuwsmidia betrouwbare informatie over het coronavirus verspreidden, en slechts weinig Democraten (19 procent) achtten de door Trump verspreide informatie betrouwbaar.²

Te midden van alle wantrouwen en politieke rancune werden we geconfronteerd met een gevaarlijke besmettelijke ziekte die een mate van solidariteit vereiste die slechts weinig samenlevingen buiten oorlogstijd weten op te brengen. Mensen overal ter wereld werd dringend verzocht om aan social distancing te doen, niet meer naar hun werk te gaan en thuis te blijven, en in sommige landen werd de bevolking daartoe zelfs gedwongen. Mensen die niet op afstand konden werken, kregen te kampen met een verlies van inkomsten en werkgelegenheid. Het virus was vooral gevaarlijk voor bejaarden, maar kon ook jongeren het leven kosten, en zelfs degenen die het wel zouden overleven, hadden ouders en grootouders met wie ze rekening dienden te houden.

Op het morele vlak herinnerde deze crisis ons aan onze kwetsbaarheid en onderlinge afhankelijkheid: overal ter wereld gebruikten ambtsdragers en adverteerders slogans als ‘We moeten hier samen doorheen’. De solidariteit waartoe die opriepen, was echter een solidariteit van de angst – een angst voor besmetting die social distancing vereiste. Omwille van de volksgezondheid dienden we onze solidariteit en gedeelde kwetsbaarheid te beleven door juist afstand te houden en zelfisolatie in acht te nemen.

Dat solidariteit en afzondering nu samengingen, was binnen de context van een pandemie heel zinnig. Het heroïsche personeel van de gezondheidszorg en andere hulpdiensten moest zich om de getroffen en te kunnen helpen wel dicht in hun nabijheid wagen, en kassamedewerkers en bezorgers zetten hun gezondheid op het spel om mensen die thuis zaten van voedsel en andere noodzakelijkheden te voorzien, maar de rest van ons kreeg in de meeste gevallen te horen dat afstand houden de beste manier was om anderen te beschermen.

De morele paradox van solidariteit door afzondering vestigde wel de aandacht op iets hols en leegs in de verzekering dat ‘we hier samen doorheen moeten’. Hiermee werd geen gevoel van gemeenschap beschreven, geen continue reeks van onderlinge verplichtingen en gedeelde opofferingen. Integendeel zelfs, de slogan was gemunt in een periode van grote en rancuneuze onderlinge verdeeldheid en een maatschappelijke ongelijkheid die in de wereldgeschiedenis vrijwel nooit eerder zo groot is geweest. Dezelfde marktgedreven mondialisering waardoor de Verenigde Staten plotseling niet over voldoende productiecapaciteit voor mondkapjes en medicijnen bleken te beschikken, had een groot aantal mensen beroofd van goedbetaalde banen en maatschappelijke waardering.

Intussen waren degenen die hadden geprofiteerd van de economische overvloed die de wereldwijde markten, productieketens en kapitaalstromen hadden opgeleverd, zowel in hun rol van producenten als in die van consumenten steeds verder verwijderd geraakt van hun medeburgers, zodat ze voor hun

identiteit en economische vooruitzichten niet meer afhankelijk waren van lokale of nationale gemeenschappen. De winnaars van de mondialisering liepen steeds verder uit op de verliezers, en beoefenden daarmee een eigen vorm van social distancing.

In de huidige politiek, zo legden de winnaars uit, ging het niet meer in de eerste plaats over 'links en rechts' maar om 'open en gesloten'. In een open wereld is succes afhankelijk van onderwijs, want daarmee kun je je voorzien van de juiste vaardigheden om te kunnen concurreren en winnen in een mondiale economie. Dat houdt in dat nationale regeringen moeten garanderen dat iedereen gelijke kansen heeft om het onderwijs te volgen waarmee je succes kunt hebben, maar het betekent ook dat degenen die boven aan de maatschappelijke ladder belanden, gaan geloven dat ze hun succes verdienen hebben. En als er ook werkelijk gelijke kansen zijn, houdt dat ook in dat de achterblijvers hun lot aan zichzelf te wijten hebben.

Deze manier van denken over succes maakt het moeilijk te geloven dat 'we hier samen doorheen moeten'. De winnaars worden er zo toe aangezet om hun succes als hun eigen werk te beschouwen, en de verliezers krijgen het gevoel dat de winnaars vol minachting op hen neerkijken. Dit vormt mede een verklaring voor het feit dat de mensen die de mondialisering niet hebben kunnen bijbenen boos en rancuneus zijn, en zich aangetrokken voelen tot autoritaire populistten die woedend tekeergaan tegen de elites en beloven de landsgrenzen in ere te herstellen en extra streng te bewaken.

Ondanks al hun argwaan jegens deskundigen en hun gebrek aan vertrouwen in wereldwijde samenwerking is het nu aan deze populistten om het land door de pandemie te loodsen. Dat zal niet gemakkelijk worden. Het mobiliseren van de samenleving om de wereldwijde gezondheids crisis op te lossen zal niet alleen medische en wetenschappelijke deskundigheid vergen, maar ook morele en politieke vernieuwing.

De kans dat het giftige mengsel van hoogmoed en ressentiment dat Trump aan de macht heeft gebracht de nu zo broodnodige

solidariteit zal opwekken, lijkt niet groot. Om zelfs maar te kunnen hopen op vernieuwing van ons morele en maatschappelijke bestel zullen we eerst moeten begrijpen hoe onze sociale banden en ons onderlinge respect in de afgelopen veertig jaar steeds verder afgebrokkeld zijn. In dit boek probeer ik uit te leggen hoe deze verandering zich heeft voltrokken, en te overdenken hoe we een politiek zouden kunnen ontwikkelen die zich inzet voor het algemeen welzijn.

April 2020, Brookline, Massachusetts

Inleiding

Ergens binnenkomen

Toen de leerlingen van de Amerikaanse highschools in maart 2019 de uitslagen van hun universitaire toelatingsexamens afwachtten, kwamen de federale openbare aanklagers met een verbijsterend bericht. Ze beschuldigden drieëndertig rijke ouders van betrokkenheid bij een zeer ingewikkelde vorm van oplichting om hun kinderen elite-universiteiten binnen te loodsen, waaronder Yale, Stanford, Georgetown en de University of Southern California (USC).¹

De kern van dit oplichtersnetwerk werd gevormd door een zekere William Singer, een onscrupuleuze studiekeuzeadviseur die een bedrijfje runde dat zich inzette voor welgestelde maar bezorgde ouders. Singers specialisme was het door scherpe concurrentie gekenmerkte selectiesysteem dat Amerikaanse universiteiten hanteren bij hun toelatingsbeleid – dat in de afgelopen decennia is uitgegroeid tot de belangrijkste toegangspoort tot een leven van voorspoed en prestige. Voor aankomende studenten die niet beschikten over de door topuniversiteiten geëiste superhoge cijfers had Singer allerlei corrupte omweggetjes geregeld – sur-

veillanten werden bij gestandaardiseerde aanlegtoetsen als de SAT en ACT betaald om de scores van de leerlingen op te vijzelen door de antwoorden op hun toetsformulieren te verbeteren, en sportcoaches kregen steekpenningen toegeschoven om studenten tot talentvolle sporters te bestempelen, ook al hadden ze de betreffende sport nooit beoefend. In sommige gevallen vervalste Singer zelfs hun sportverleden door de gezichten van zijn cliënten in actiefoto's van echte sporters te monteren.

Singers illegale toelatingsservice was niet goedkoop. Zo telde de voorzitter van een prestigieuze advocatenfirma vijfenzeventigduizend dollar neer om zijn dochter een toelatingsexamen te laten afleggen in een toetscentrum waar toezicht werd gehouden door een door Singer betaalde surveillant. Eén ouderpaar betaalde Singer 1,2 miljoen dollar om hun dochter, die niet aan voetbal deed, toch als veelbelovend voetbalster op Yale toegelaten te krijgen. Vierhonderdduizend dollar van dat honorarium werd door Singer besteed aan het omkopen van een naderhand eveneens veroordeelde voetbalcoach van Yale. Een tv-actrice en een modeontwerper betaalden Singer een half miljoen dollar om hun beide dochters als rekruten voor het roeiteam toegelaten te krijgen op de USC. Een andere beroemdheid, actrice Felicity Huffman – bekend vanwege haar rol in de tv-serie *Desperate Housewives* – wist op de een of andere manier een voordelig tarief te bedingen: voor een luttel vijftienduizend dollar regelde Singer dat haar dochter goed scoorde op de SAT-toets.² Al met al haalde Singer in de meer dan acht jaar dat hij zijn bedrieglijke handeltje dreef meer dan vijftiwintig miljoen dollar binnen.

Het toelatingsschandaal leidde tot breed gedeelde verontwaardiging. In een gepolariseerde tijd, waarin Amerikanen het vrijwel nergens over eens konden worden, kreeg dit schandaal enorm veel aandacht in de media en werd het over de volle breedte van het politieke spectrum veroordeeld. Van Fox News tot MSNBC, en van *The Wall Street Journal* tot *The New York Times*, iedereen was het erover eens dat omkoping en zwendel om toegelaten te worden tot elite-universiteiten uiterst verwerpelijk was. Maar

al die verontwaardiging gaf blijk van iets wat dieper ging dan woede over geprivilegieerde ouders die zich van illegale middelen bedienden om hun kinderen prestigieuze universiteiten binnen te loodsen. Op allerlei manieren, die mensen vaak slechts moeizaam wisten te verwoorden, was dit een schandaal dat symbool stond voor grotere vragen over wie het ver brengt in deze maatschappij en waarom.

Het was natuurlijk onvermijdelijk dat al die verontwaardiging een politieke lading kreeg. Trump-surrogaten maakten gebruik van Twitter en Fox News om de Hollywoodse progressievelingen die in deze zwendel verstrikt waren geraakt te sarren. ‘Kijk eens om welke mensen het gaat,’ zei Lara Trump, de schoondochter van de president, op Fox. ‘De Hollywood-elites, de progressieve elites die zich altijd zo druk maken over gelijkheid en die het zo belangrijk vinden dat iedereen een eerlijke kans krijgt, terwijl dit de grootste hypocrisie is die je maar bedenken kunt: ze betalen mensen om bedrog te plegen en hun kinderen die universiteiten binnen te loodsen, terwijl die plekken eigenlijk naar jongeren hadden moeten gaan die ze verdiend hadden.’³

De progressieven waren het ermee eens dat deze zwendel gekwalificeerde jongeren beroofde van de plek aan de universiteit die hun toekwam. Zij zagen het schandaal echter als een sterk staaltje van een veel breder maatschappelijk onrecht: de rol van rijkdom en privilege bij het universitaire toelatingsbeleid, zelfs als er niets illegaals werd gedaan. Toen hij de tenlastelegging bekendmaakte, verklaarde de openbaar aanklager welk principe hier volgens hem in het geding was: ‘Er kan geen afzonderlijk toelatingsbeleid zijn voor de rijken.’⁴ In de kranten merkten de auteurs van het redactioneel commentaar en de opiniepagina echter al snel op dat geld eigenlijk altijd een rol speelt bij wie kan gaan studeren en wie niet, en dat dit het meest expliciet tot uiting komt in de voorkeursbehandeling die veel Amerikaanse universiteiten bieden aan de kinderen van alumni en gulle gevers.

In reactie op pogingen van Trump-aanhangers om de progressieve elites de schuld te geven van het toelatingsschandaal,

citeerden de progressieven op hun beurt weer uit artikelen waaruit bleek dat Jared Kushner, de schoonzoon van de president, ondanks zeer matige schoolprestaties was toegelaten tot Harvard, nadat zijn vader, een rijke projectontwikkelaar, de universiteit tweeënhalf miljoen dollar had geschonken. Trump zelf heeft rond de tijd dat zijn kinderen Donald junior en Ivanka daar studeerden naar verluidt anderhalf miljoen geschonken aan de Wharton School van de University of Pennsylvania.⁵

De ethiek van het binnenkomen

Singer, het grote brein achter de toelatingszwendel, erkende dat een forse schenking soms al genoeg is om nauwelijks gekwalificeerde kandidaten ‘via de achterdeur’ toegelaten te krijgen, maar als goedkoper alternatief bood hij zijn klanten een door hem ontworpen route ‘via de zijdeur’ aan. Hij hield zijn cliënten voor dat de doorsnee achterdeurbenadering ‘tien keer zoveel’ kostte als zijn eigen bedrieglijke opzetje en minder zekerheid bood. Een forse schenking aan de universiteit was geen garantie voor toelating, en zijn ‘zijdeurbenadering’ met steekpenningen en vervalste toetsresultaten wél. ‘De ouders voor wie ik werk, willen een garantie,’ legde hij uit.⁶

Toelating is zowel te koop via de achterdeur als via een zijdeurtje, maar toch zijn deze manieren om toegelaten te worden in ethisch opzicht niet hetzelfde. Zo is de achterdeur legaal, om maar eens iets te noemen, en een zijdeurtje niet. De openbaar aanklager liet er geen misverstand over bestaan: ‘We hebben het hier niet over een gebouw schenken om je zoon of dochter meer kans op toelating te geven. We hebben het hier over misleiding en fraude, vervalste toetsresultaten, vervalste sportkwalificaties, nepfoto’s en omgekochte universiteitsmedewerkers.’⁷

Dat Singer, zijn klanten en de corrupte coaches allemaal werden vervolgd, hield niet in dat het OM de universiteiten daarmee duidelijk wilde maken dat ze eerstejaars geen toelating tot een

universiteit konden verkopen: het was gewoon fraudebestrijding. Los van alle juridische aspecten zijn de achterdeur en de zijdeur ook in dit opzicht niet hetzelfde: als ouders door middel van een grote schenking voor hun kind een plek op een universiteit kopen, gaat het geld naar de universiteit, die dat kan gebruiken om alle studenten beter onderwijs te bieden. Bij Singers zijdeurtjes gaat het geld echter naar derden, zodat het niet of nauwelijks ten goede komt aan de universiteit zelf. (In elk geval heeft een van de door Singer omgekochte coaches, de zeilcoach van Stanford, de steekpenningen gebruikt om het universitaire zeilprogramma te ondersteunen. Anderen hebben het geld echter in eigen zak gestoken.)

Bij de vraag of dit eerlijk is of niet is het echter moeilijk om verschil te zien tussen het ‘achterdeurtje’ en het ‘zijdeurtje’. Beide benaderingen bieden kinderen van rijke ouders extra kansen, omdat ze verhinderen dat hun plek naar een beter gekwalificeerde kandidaat gaat. In beide gevallen krijgen mensen met geld voorrang op mensen die iets gepresteerd hebben.

Toelating op basis van eigen prestaties is kenmerkend voor binnenkomen door de ‘voordeur’. Zoals Singer het formuleerde wil dat zeggen ‘dat je op eigen kracht binnenkomt’. Dat is wat de meeste mensen als eerlijk beschouwen: kandidaten dienen te worden toegelaten op basis van hun eigen verdienste en niet omdat hun ouders veel geld hebben.

In de praktijk ligt het natuurlijk minder eenvoudig. Er zweeft niet alleen geld boven de achterdeurtjes, maar ook boven de voordeur. Prestaties zijn vaak moeilijk los te zien van een bevoorrechte economische positie. De makers van gestandaardiseerde toetsen als de SAT beweren uitsluitend eigen verdienste te meten, zodat studenten uit minder bevoorrechte milieus kunnen laten zien wat ze intellectueel in hun mars hebben, maar in de praktijk blijkt er een sterke samenhang te bestaan tussen SAT-score en ouderlijk inkomen: hoe rijker de ouders van een leerling, hoe beter diens toetsresultaten.⁸

Rijke ouders schrijven hun kinderen niet alleen in voor

Ondanks hun onderlinge meningsverschillen zijn degenen die dit schandalige geval van toelatingsfraude als een schokkende afwijking van het gangbare toelatingsbeleid beschouwen en degenen die het als een extreem voorbeeld zien van tendensen waarvan het gehele universitaire toelatingsbeleid doortrokken is, het echter over één ding eens: studenten dienen te worden toegelaten op basis van hun eigen aanleg en vermogens, en niet op grond van factoren waarop ze geen invloed kunnen uitoefenen. Met andere woorden, ze zijn eensgezind van mening dat toelating gebaseerd dient te zijn op eigen verdienste. Ze zijn het er ook over eens, in elk geval impliciet, dat degenen die worden toegelaten op basis van eigen verdienste, hun toelating hebben verdiend, en daarom recht hebben op alle daaruit voortvloeiende voorrechten.

Als deze vertrouwde zienswijze klopt, is het probleem met de meritocratie niet gelegen in het principe ervan, maar in het feit dat dit principe niet gehandhaafd wordt. Dit blijkt ook uit de politieke debatten tussen conservatieven en *liberals*¹¹. Onze maatschappelijke discussie gaat niet over de meritocratie zelf, maar over hoe we die dienen te verwezenlijken. Zo betogen conservatieven dat positieve discriminatie op basis van ras en etnische afkomst neerkomt op verraad aan een op eigen verdienste gebaseerd toelatingsbeleid. Liberals verdedigen positieve discriminatie echter als een remedie tegen aanhoudende oneerlijkheid en betogen dat een echte meritocratie alleen te verwezenlijken valt door een gelijk speelveld te creëren tussen mensen met een bevoorrechte achtergrond en mensen uit achterstandsmilieus.

In dit debat wordt echter over het hoofd gezien dat het probleem met de meritocratie weleens dieper zou kunnen liggen.

Laten we onze aandacht nogmaals op het universitaire toelatingsbeleid richten. Het grootste deel van de woede en verontwaardiging was gericht op de zwendel en de oneerlijkheid daarvan. De houding die aanleiding gaf tot dit bedrog is echter al even verontrustend. Op de achtergrond van dit schandaal lag een aanname die zo vanzelfsprekend is geworden dat ze nauwelijks

nog wordt opgemerkt, namelijk dat toelating tot een topuniversiteit een felbegeerde hoofdprijs is. Het schandaal trok niet alleen zo sterk de aandacht omdat er beroemdheden en grote projectontwikkelaars bij betrokken waren, maar ook omdat de toelating die ze probeerden te kopen voor zo veel mensen zo begerlijk was en door hen koortsachtig werd nagestreefd.

Hoe komt dat? Waarom is de kans om een studie te volgen aan een prestigieuze universiteit iets wat zo fel wordt begeerd dat bevoorrechte ouders fraude plegen om hun kinderen daar naar binnen te loodsen? Of waar ze, ook zonder zich schuldig te maken aan fraude, tienduizenden dollars voor neertellen? Dat geld gaat naar coaches en toetstrainingen, die het lesprogramma van de middelbare school voor hun kinderen veranderen in een stressvolle hindernisbaan met een verzwaard lesprogramma, allerlei sporten en culturele activiteiten voor op hun cv, plus andere vormen van prestatiedruk. Waarom is het bemachtigen van een plek op een topuniversiteit in onze samenleving zo enorm belangrijk geworden dat de FBI veel mankracht besteedt aan de bestrijding van deze zwendel, en dat nieuws over het toelatingsschandaal, vanaf de eerste aanklacht tot aan de veroordeling van de daders, maandenlang tot krantenkoppen en massale aandacht leidt?

Deze obsessie met het universitaire toelatingsbeleid komt voort uit de groeiende ongelijkheid van de afgelopen decennia, en vormt een weerspiegeling van het feit dat er méér op het spel staat dan wie waar wordt toegelaten. Naarmate de rijkste 10 procent zich verder losmaakte van de rest van de samenleving, werd het steeds belangrijker om een plek aan een prestigieuze universiteit te bemachtigen. Vijftig jaar geleden was het heel wat minder stressvol om je aan te melden bij een universiteit. Nog niet één op de vijf Amerikanen ging een vierjarige academische opleiding volgen, en degenen die dat wél deden, schreven zich over het algemeen in aan een universiteit niet ver van huis. De score die een universiteit haalde op de nationale ranglijst maakte veel minder uit dan tegenwoordig.¹²

‘Als we de gepolariseerde hedendaagse politiek achter ons willen laten, dienen we op de tast onze weg te zoeken en goed na te denken over wat mensen toekomt. Hoe komt het dat de betekenis van succes en verdienste de afgelopen decennia zo sterk veranderd is, en wel zodanig dat arbeid sterk aan waardigheid heeft ingeboet en veel mensen het gevoel hebben dat de elites op hen neerkijken?’

Bestsellerfilosoof Michael J. Sandel maakt de balans op van de democratie. Veel mensen voelen zich niet meer vertegenwoordigd door de bestuurlijke elites en wenden zich tot populistische leiders en partijen. Het probleem is dat onze samenleving mensen met een hogere opleiding onevenredig beloont en de rest terzijde schuift. Dit is de tirannie van verdienste.

Sandel gaat na in hoeverre de aanklacht van ‘het volk’ tegen de elites terecht is. Waarom zou iemand met een universitaire opleiding meer over het algemeen welzijn mogen zeggen dan een persoon met een vmbo-diploma? Is dat rechtvaardig? *De tirannie van verdienste* is een belangrijk boek voor iedereen die de democratie aan het hart gaat.

MICHAEL J. SANDEL (1953) is hoogleraar politieke wetenschappen aan Harvard University. Wekelijks worden zijn spectaculaire colleges over rechtvaardigheid door meer dan duizend studenten bezocht.

**‘MICHAEL SANDEL IS EEN MEESTER
IN HET ONTWARREN VAN ETHISCHE
KNOPEN.’ – Trouw**

www.uitgeverijthenhave.nl

